

A MAGYAR NEMZETISÉGŰEK VÁNDORMOZGALMA A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN¹ AZ 1910 ÉS 2000 KÖZÖTT ELTELT ÉVTIZEDEKBEN

HOÓZ ISTVÁN

1. A népesség száma Magyarországon egészen 1980-ig folyamatosan emelkedett, amikor elérte a 10 709 643 főt. A növekedés évenkénti mértéke és aránya változott ugyan, de azt mindvégig a természetes szaporodás biztosította. Az ezt az időszakot követő években a csökkenés az egyre fogyatkozó születések és a növekvő számú halálozások következménye. A legnagyobb arányú fogyás 1999-ben alakult ki, amikor meghaladta a 48 000 főt (48 565), de a népvesztés mértéke más években is elérte egy közepes nagyságú város lakosságát. Mivel az ilyen méretű természetes fogyást a nemzetközi bevándorlás többlete sem tudta pótolni, a népesség száma 1980 és 2001 között több mint fél millióval (10 709 643-ról 10 198 315-re) csökkent. Ez több mint egy átlagos nagyságú megye mai népességszáma, vagy mint a trianoni békeszerződés alapján Ausztriához csatolt területeken élő lakosságé volt 1910-ben (358 499 fő). A hosszan tartó és nagy arányú természetes fogyás következtében jelentősen módosult a népesség összetétele is. Növekedett az időskorúak és csökkent a gyermekkorúak száma, romlott a kereső-eltartott arány, csökkent a propagatív korú és a házas nők száma, a kisebb települések egész sora vált életképtelenné stb.

Mivel a népszaporodás alakulása nemcsak demográfiai, hanem más társadalmi és politikai következményekkel is járó folyamat, elemzése, értékelése és a problémáinak megoldására való törekvés ma már megkerülhetetlen feladattá vált hazánkban is. A megoldási lehetőségek a következőkben foglalhatók össze:

- együtt élni a népesség számának csökkenésével és a romló népességstruktúrával és valahogyan kezelni a belőlük fakadó bajokat;
- a termékenység növekedésének elősegítése egészen a reprodukciós szintig;
- a halandóság csökkentése hatékony népegészségügyi politikával;
- pozitív nemzetközi vándormozgalom szorgalmazása a kívánatos népességszám és az optimális népességstruktúra elérése érdekében.

Ez alkalommal csak a negyedik lehetőséggel, a nemzetközi vándormozgalom néhány problémájával foglalkozunk.

¹ A történelmi Magyarországon, Horvát-Szlovénország nélkül.

2. A népesség számának folyamatos csökkenése, valamint a külső vándorlás nagyarányú hullámozása a vándormozgalom szerepének újragondolását tette szükségessé. Ezzel kapcsolatban általában a következő kérdések merülnek fel:

- a) mennyien és kik vándorolnak;
- b) az elvándorlás milyen következményekkel jár a származási országokban;
- c) a bevándorlásnak milyenek a következményei a célországokban.

ad a) A ki- és a bevándorlók száma 1958 után évekig jelentéktelenné vált, de az 1980-as években megélné vált a kivándorlási mozgalom. Az 1980 és 1990 között eltelt években a népszámlálási vándorlási egyenleg mintegy 200 000 fős veszteséget mutatott (*Hablicsek–Tóth* 2000, 15. o.). A következő évtizedben teljesen megfordult a vándormozgalom iránya, mert akkor már a bevándorlási többlet (vándorlási nyereség) közelítette meg a 200 000 főt (196 354) (Népszámlálás 2001, 6. köt. 46. o.). De a rendelkezésre álló adatokból kitűnik az is, hogy a bevándorlóknak mintegy 70 százaléka a 7 szomszédos országból érkezett. Feltételezhető, hogy túlnyomó többségüknek magyar az anyanyelve, vagy magyarul is beszélnek. Ez arra utal, hogy Magyarország iránt elsősorban a környező országokban élő magyarok érdeklődnek, ők akarnak az anyaországban letelepedni. Más megközelítésben ez azt jelenti, hogy a hazánk szempontjából külső vándormozgalmunk belső vándorlásnak tekinthető a Kárpát-medence szempontjából. Vagyis az ide történő bevándorlás növeli hazánk népességszámát és csökkenti a környező országokét, de nem változtatja meg a Kárpát-medencében élő népesség abszolút számát. Megváltozik viszont ennek következtében minden országban a lakosság nemzetiségi struktúrája. A trianoni Magyarország népességszáma azon az áron növekszik, hogy csökken az utódállamokban élő magyar anyanyelvű lakosságé.

Ezért nemzetközi vándormozgalmunk vizsgálható egyrészt az ország népességének aspektusából, másrészt az összmagyarság létszámának alakulása szempontjából.

A trianoni békeszerződés következtében a történelmi Magyarország elveszítette területének 67,2, lakosságának pedig 58,3%-át. Mivel az új országhatárok nem lettek etnikai választóvonalak is egyben, 3,2 millió magyar vált nemzeti kisebbséggé, került ellenségessé vált etnikai környezetbe. A környező országok politikusai a béketárgyalások során igyekeztek országaik határait úgy megvonni, illetőleg annyira tágítani, hogy az anyaországtól legtávolabb lévő nyelvi sziget, vagy szórvány is az új ország határain belülre kerüljön. Így a Romániához került lakosság 47%-a nem román nemzetiségű, a Csehszlovákiának juttatott országrészben a lakosoknak csak 48%-a szlovák anyanyelvű, a vajdasági szerbek és horvátok együttes aránya pedig a 30%-ot sem érte el. Az etnikai tényezők figyelmen kívül hagyásával sikerült az országhatárokat úgy megvonni, hogy a 7,6 milliós Magyarországon mindössze kb. 884 000 (11,6%) nem magyar anyanyelvű maradt (1910. évi adatok). Így tehát amíg az utódállamok

soknemzetiségűvé, etnikailag sokrétűvé váltak, a trianoni Magyarországon a nem magyar anyanyelvűek aránya alig haladta meg a 10 százalékot.

Az új államok a megszerzett területekhez való jogukat a nemzetiségi struktúrával, ill. annak megváltoztatásával is igyekeztek igazolni. De a nemzeti kisebbségek formai és tényleges számának csökkentését sürgették azok a nemzetközi szerződések is, amelyek szerint az anyanyelvi oktatási, nyelvhasználati, kulturális és egyéb jogok azokon a településeken és közigazgatási egységekben élő kisebbségeket illetik meg, ahol arányuk meghaladja a lakosság 20%-át. Mivel tehát a nemzetiségi jogok jelentős része az anyanyelvűek megfelelő számához kapcsolódik, és mivel erről a számról a népszámlálás tájékoztató, már az I. világháború utáni első népszámlálások alkalmával is különböző visszaéléseket követtek el a nemzetiségi lakosság számának csökkentése érdekében. A korszak nemzetközileg is elismert hazai demográfusai (*Földes, Kovács, Elekes* stb.) nagy figyelemmel tanulmányozták, és kritikailag elemezték ezeknek a népszámlálásoknak eredményeit. Igyekeztek a szervezők visszaéléseit, politikailag motivált mesterkedéseit leleplezni, mert a kapott népszámlálási adatokkal csökkenteni próbálták a kisebbségi jogok védelmére jogosultak számát.

Az ezekben az országokban élő magyar anyanyelvűek tényleges számát már az első világháború után is drasztikus eszközökkel igyekeztek csökkenteni. Ennek egyik leghatékonyabb eszköze a közalkalmazottak elbocsátása és a nyugdíjak megvonása volt. „1918–1924 folyamán összesen 106 841 menekülő jött át a Csehszlovákiához, 197 035 a Romániához, 44 903 a Jugoszláviához és 1221 az Ausztriához csatolt területről (*Thirring L.* 1963, 357. o.). Tehát mintegy 350 000 magyar anyanyelvű volt kénytelen politikai okból elhagyni szülőföldjét. A menekülők jelentős része értelmiségi, köztisztviselő, vasutas, de nagy számban volt közöttük ipari és kereskedelmi foglalkozású is. Helyükre Csehországból, Ó-Romániából és Szerbiából érkeztek cseh, román vagy szerb nemzetiségű és anyanyelvű tisztviselők, vasutasok, tanítók. De tömegesen érkeztek parasztok is, akik többségét – főleg az országhatárok mentén – a színmagyar környezetben épített falvak, felszerelt gazdaságok, iskolák várták annak érdekében is, hogy a politikai határokat etnikai határokká változtassák.

Az utódállamok tehát, nemzetiségileg homogén lakosságú államok kialakítása érdekében, a lakosság számának növelésénél fontosabbnak tartották az államalkotó nemzethez tartozók számának és arányának emelését. E célok megvalósítása érdekében a kisebbségi lakosság számát nemcsak nyelvi asszimilációval, hanem kitelepítéssel, kiűzéssel és lakosságcserével is igyekeztek csökkenteni.

Mindezek következtében az elcsatolt területeken élő magyarok száma 3,3-ról 2,8 millióra csökkent 1910 és 1920 között, míg a trianoni országterületen 6,7 millióról 7,2-re emelkedett.

A II. világháború körüli években ismét nagyarányú vándormozgalom indult meg a Kárpát-medencében élő magyarság körében.

A trianoni Magyarországhoz 1938 után visszatért területekre a magyar állam közigazgatási tisztviselőket, vasutasokat, pedagógusokat küldött. A háború befejezését követő hónapokban őket azonnal visszatelepítették az anyaországba. Számukat nem ismerjük, csak azt tudjuk, hogy 1944-ben és 1945-ben 16 468 személy tért vissza a Felvidékről, 4371 fő a Kárpátaljáról, 15 486 Erdélyből és 12 999 a Délvidékről (*Stark T.* 2001, 392. o.).

A trianoni békeszerződést a magyarság olyan igazságtalan és hibás döntések sorozatának tartotta, amelyeket majd igazságosabb határozatok váltanak fel. A II. világháborút lezáró szerződések azonban véglegesen szétoszlatták az időnként újjáéledő magyar illúziókat. Lélektanilag talán azt volt a legnehezebb feldolgozni a magyarságnak, hogy a békediktátum nem a pillanatnyi politikai erőviszonyok hatására született határozat volt, hanem megváltoztathatatlan és megismételhető döntések sorozata.

Mivel a szomszéd államok nacionalizmusa addig nem tapasztalt méretűvé vált, a II. világháború befejezése nem a felszabadulást jelentette a magyar kisebbség számára, hanem megpróbáltatásainak további növekedését. Újra „bűnös nemzet” vált a magyarság, tagjait meg lehetett fosztani múltjától, önértéktől, leelemibb jogaitól, anyagi javaitól, sőt nemzetiségétől is. Amint az egyes országok a trianoni területeket újra birtokba vehették, a magyar kisebbségek ellen – valamilyen soha el nem követett bűnök miatt – megtorló akciókba kezdtek.

Csehszlovákiában az 1945. április 5-én meghirdetett kassai Kormányprogram jelentette a nyitányát azoknak a kisebbségellenes intézkedéseknek, amelyek alapján Csehszlovákiában megvonták a magyar kisebbségtől az állampolgárságot, elkobozták ingatlanait, bezárták iskoláit, deportálták, kikényszerítették a lakosságcsere egyezményt stb. Ezek hatására a magyarság nagyarányú belső és külső vándormozgalmra kényszerült. A kormány a „magyar kérdést” a magyarok egyoldalú kitelepítésével kívánta megoldani. Mivel ehhez nemzetközi támogatást nem kapott, mindent megtett annak érdekében, hogy a magyarságot megrettentse, menekülésre készítse, érdekvédelmi készségét lehetetlenné tegye.

A csehszlovák államelnök 1945/88. számú, 1945. október 1-jén kelt dekrétuma kényszertelepítést rendelt el, amelynek alapján Csehországba deportáltak – szlovák adatok szerint – 44 129 magyar nemzetiségű lakost. Ez a fenyegetettség szinte az egész régióra kiterjedt, hisz ezeket a száműzötteket nagyon sok településről szedték össze (*Žvara* 1965). A magyar szerzők által közölt adatok szerint ez az intézkedés 9610 család deportálását okozta és 2154 család volt kénytelen „önként” elhagyni szülőhelyét (*Új Szó* 1968. okt. 27. sz. 3–4. o.). Majd a magyar-szlovák lakosságcsere keretében 87–88 000 személyt telepítettek Magyarországra, ahonnan 70–71 ezer szlovák nemzetiségű kívánt Szlovákiába települni (*Miltényi* 1959). A lakosságcsere lebonyolítását is szolgálta a belügyi szlovák kormánybiztos 1946. június 17-én kelt rendelete a

„reszlovakizálásról” (*Žvara* 1969). Ennek következtében pár nap alatt 135 317 magyar családfő volt kénytelen magát és családtagjait szlováknak minősíteni és megtagadni nemzetét azért, hogy családját megmentse az üldözéstől (*Vadkerty* 1993).

A nem szláv nemzetiségűek tömeges kitelepítése következtében a lakosság 1938. évi 14,6 milliós száma 1946 végére kb. 12,0 millióra csökkent. (Ezen belül Szlovákia népességszáma 3,6-ról 3,4 millióra mérséklődött.) Az 1938. évi lakosságszámot ismét csak az 1960-as évek végére érték el (*Statistický Zpravodaj*, 1941/1.). Ezt a hatalmas népvesztést és annak súlyos gazdasági következményeit jelentéktelennek érezték ahhoz a nyereséghez képest, hogy a csehek és a szlovákok aránya 60%-ról 94%-ra nőtt, Szlovákiában pedig 72,1-ről 86,6 százalékra. A kitelepítésen és a lakosságcserén kívül e változásban a kikényszerített asszimilációnak és a reszlovakizációnak is jelentős szerepe lehetett.

A magyar nemzetiségűek kitelepítésével Romániában is foglalkoztak már a II. világháború éveiben is, az etnikailag homogén népességű ország megteremtése érdekében. Ennek során 6,2 millió nem román nemzetiségű lakost kívántak az országból eltávolítani. Bár ez a terv a fasiszta Romániában készült, úgy látszik, megvalósítását a szocialista Románia politikusai is folytatták a németek és a zsidók kitelepítésével, „családegyesítésével.” E terv szerint a végrehajtás harmadik fázisában került volna sor az Észak-Erdélyben élő magyarok kitelepítésére (*Szász Z.* 1999). Amikor Észak-Erdély a II. világháború után ismét román fennhatóság alá került – a nacionalista megtorlások lázában – a MANIU-gárdisták a magyar települések egész sorában vérfürdőt rendeztek (*Csatári D.* 1969).

Témánk szempontjából is külső vándormozgalomnak tekinthető a 13 198 bukovinai székely és a hozzájuk csatlakozó mintegy 4500 moldvai csángó hazatelepítése 1941-ben. Az adatközlő utalt arra is, hogy 1941 végén és 1942-ben még további 2500 moldvai csángó áttelepítésére is sor került. Mivel a bukovinai székelyek és a csángók a történelmi határokon kívül éltek, betelepítésük hozzájárult a Kárpát-medencén belül élő magyarság számának növekedéséhez (*Stark* 2001, 393. o.).

Erdélyből azonban mindig nagyszámú magyar anyanyelvű lakos vándorolt Ó-Románia különböző tartományaiba is, főleg Bukarestbe, ipari munkásnak, cselédnek, de – a II. világháború után – szellemi munkára is. E tartományok azonban a magyarság „temetőivé” váltak, hisz nemzeti identitásukat gyakran már az első generáció tagjai is elvesztették. Ezért tartjuk nagyon alacsonynak azt a számot (19 261), amelyet az ott élőkéről az 1977. évi népszámlálás alapján közöltek. Úgy tűnik tehát, hogy az Ó-Romániába kivándorlók többsége elvesztett a magyarság számára. Ez azért feltűnő, mert az Erdélybe bevándorló románok egész történelmük alatt mindig növelhették nemcsak az ott élők létszámát, hanem nemzeti, nemzetiségi öntudatát is.

Miután a Vörös Hadsereg egységei 1944. október 29-én elfoglalták az egész Kárpátalját, e térség magyar lakossága számára egy sok-sok szenvedéssel járó időszak kezdődött. A visszavonuló magyar hadsereget követve mintegy 15 000 magyar menekült Magyarországra. A hatalmváltás után nyomban a magyarság kíméletlen elnyomása, üldözése kezdődött meg. 1944 novemberében kb. 80 000 18–55 év közötti magyar polgárt hurcoltak a Szovjetunió belsejében lévő kényszermunkatáborokba. Ezeknek nagy része soha nem tért vissza (*Botlik – Dupka* 1991, 50. o.). De számos utalást olvashattunk arról is, hogy – egészen Sztálin haláláig – a magyarságot a kitelepítés veszélye fenyegette.

Jugoszláviában még a háború alatt (1944. október–november) mintegy 40 000 vértlen magyar paraszt lett a szerbek vérbosszújának áldozata, akik legyilkolásával „egyenlítették ki” a Horthy-korszak újvidéki és zsabylai számláját, a „hideg napok” gyilkosságait (1942. január 21–23.) Részben ezeknek az eseményeknek következtében 40 000 fő menekült Magyarországra azokban a hónapokban (*Kocsis K.* 1993, 21. o.).

Az elcsatolt területekről az 1938 és 1948 közötti időszakban az ország területére átköltözött, menekült és elűldözött magyarok összesített száma kb. 350 000 lehetett. A Felvidékről 130 000, a Kárpátaljáról közel 15 000, Romániából mintegy 100 000 és Jugoszláviából is közel ennyien, Ausztriából pedig mintegy ezren kerültek a háború vesztesei közé sodródott országba (*Miltényi K.* 1959, 401. o.).

A magyarság szervezett üldözése, nagy tömegeinek kiűzése, és megfélemlítése következtében az 1950. évi népszámlálás alkalmával az utódállamokban csak 2 552 000 személy vallotta magát magyar nemzetiségűnek,² szemben az 1941. évi 3 369 000 fővel.

Mivel az 1950-es években több országban némileg megváltozott a magyar kisebbség helyzete, az 1960 körüli népszámlálások alkalmával már ismét többen vállalták magyar nemzetiségüket és így számuk 2 785 000-re növekedett. A következő két évtizedben nem történtek olyan tragikus események, mint a II. világháború utáni években, a magyar nemzetiségű lakosság száma tovább nőtt az elcsatolt területeken.

A belpolitikai és a külpolitikai helyzet megváltozása következtében megnövekedett a nemzetközi vándormozgalom lehetősége is. 1980 és 1990 között a Magyarországról kivándorlók száma ugrásszerűen megnőtt és ennek következtében számuk mintegy 200 000 fővel meghaladta a bevándorlókét (*Hablicsek – Tóth*, Demográfia 2000/1. sz. 15. o.). A következő évtizedben (1990 és 2000 között) megfordult a helyzet és most már a bevándorlók száma haladta meg 206 777 fővel a kivándorlókét (Demográfia Évkönyv 2001. 439. o.)

² Az ezekben az évtizedekben tartott népszámlálások alkalmával tudakolták a megkérdezettek anyanyelvét vagy/és nemzetiségét.

Az itt tartózkodó külföldiek a népességnek 1–2%-át alkotják. Ez az arányszám alacsonynak számít, hisz Hollandiában 5, Németországban 8,7 százalék, de néhány országban ennél is lényegesen magasabb. A különböző forrásokból rendelkezésre álló adatok szerint a bevándorlóknak mintegy 70 százaléka a hét szomszédos országból érkezett csakúgy, mint az 1960 előtti évtizedekben. A változás mégis korszakos jelentőségű, hisz a politikai okokból bekövetkező bevándorlás helyett most már főleg gazdasági okokból alakult ki nagyarányú *állandó és ideiglenes* vándormozgalom Magyarország felé. Magyarország (még az átmeneti gazdasági visszaesés idején is) az „ígéret földjének” számít egyes szomszédos országok elvándorolni szándékozó százezreinek. Nyelvismeretük és esetleges rokon kapcsolataik, helyismeretük előnyt jelentenek számukra.

A bevándorlók néhány jellemző adatát megismerjük a demográfiai évkönyvekből. Többségük (53–57%) férfi. Kormegoszlásuk némileg fiatalítja az ország népességét, hisz alacsony közöttük a 60 éven felüliek és magas a 25–39 évesek aránya. Ez a korösszetétel javíthatja a kereső-eltartott arányt. A házások aránya kb. 44%, nőtlen családi állapotú a bevándorlóknak csaknem fele. Az alacsony gyermekszám arra utal, hogy nagy hányaduk gyermektelen, vagy egyedülállóként érkezett. Ez egyben talán arra is utal, hogy új otthonukban kívánnak családot alapítani, gyermeket vállalni.

A 2000-ben bevándorlók nagy része (39–40%) hazájában munkanélküli vagy eltartott volt. Jelentős hányaduk irodai, ügyviteli vagy felsőfokú végzettséget igénylő munkakörben dolgozott. A fizikai munkások zömét korábban az iparban és az építőiparban foglalkoztatták.

A 2002-ben Magyarországon tartózkodó bevándoroltak a lakosság 11,4 ezrelékét alkották. Arányuk Budapesten a legnagyobb (25,2%), de viszonylag magas a határ melletti megyékben (pl. Csongrád megyében 18,9%; Szabolcs-Szatmár megyében 11,9%, Komárom-Esztergom megyében 10,1%) is. Amíg a vidéki városokban otthonra találók aránya 9,7, a községekben letelepülteké csak 7,1%.

A rendszerváltást követő menekülthullámok helyett most már gazdasági indíttatású, a jobb megélhetés érdekében kialakuló vándormozgalom bontakozik ki. Témánk szempontjából most a probléma az, hogy azok a vállalkozó szellemű – mint láttuk – többségükben a fiatalabb korosztályokhoz tartozó, szakképzett fiatalok, akik el akarják hagyni lakhelyüket (szülőföldjüket), három lehetőség közül választhatnak:

- kivándorolhatnak Magyarországra;
- elvándorolhatnak országuk történelmi többségi nyelvű területeire;
- harmadik országban kereshetnek munkaalkalmat.

Bár azok az utódállamokban élő magyarok, akik ideiglenesen vagy véglegesen el akarják hagyni lakhelyüket és hazájukat, ezt főleg gazdasági okból teszik ma már, de az új letelepedési hely kiválasztását bizonyára befolyásolják nemzetiségi, és földrajzi (távolság) szempontok, nyelvtudás stb. is. Ezért, ha a magyar

migrációs politika megnehezíti, vagy megtiltja a bevándorlást, annak az lehet a következménye, hogy nemcsak a trianoni Magyarországra jöhet kevesebb bevándorló, hanem az is, hogy az összmagyarság száma folyamatosan fogyatkozik azokkal, akik a Kárpát-medencén kívül keresnek munkaalkalmat és új hazát. A bevándorlás, ill. befogadás szabályozása tehát létfontosságú nemcsak az összmagyarság, hanem Magyarország népességszámának alakulása szempontjából is.

A nemzeti érdekeket is szem előtt tartó migrációs politikának a kialakításánál a főbb elvek a következők lehetnek: a kisebbségben élő magyarságot helyben maradásra biztatni, Magyarországra történő vándorlásukat tiltani, az anyaországba történő vándorlásukat (engedélyezni) segíteni elő, támogatni. A helyben marasztalás egyre problematikusabbá vált. Az iskolázottak számának növekedésével automatikusan növekszik azoknak a száma is, akiknek jelenlegi lakóhelyüket el kell hagyniuk azért, hogy szakképesítésüknek megfelelő állást vállalhassanak. Minden országban az iskolázottak mobilitása a legnagyobb, hisz falun (szülőhelyükön) a szakképzetteknek alig van munkaalkalmuk. A falu (kisváros) lényegesen több szakembert nevel, mint amennyit foglalkoztatni tud. Így ezek a fiatalok vagy elköltözni, vagy ingázni kénytelenek. Ha pedig a politika megtiltja vagy megakadályozza Magyarországra való költözködésüket, többségi nyelvű környezetben keresik majd boldogulásukat (a Kárpát-medencén belül vagy kívül) vagy külföldön, egy harmadik országban. Erdélyből pl. évszázadok óta vándorolnak magyarok is Ó-Romániába ipari munkásnak, cselédnek és az utóbbi évtizedekben magasabb iskolázottságot igénylő munkakörökbe is. A Romániából 1992–2002 között kivándorolt magyaroknak mintegy 15%-a Nyugat-Európában kereste boldogulását (*Veres V.* 2002). De Szlovákiából is a magyarok ezrei vállaltak munkát Csehországban. Kárpátaljáról nemcsak Magyarországra jönnek értelmiségi foglalkozásúak, hanem – különösen az elmúlt évtizedekben – Ukrajnában, illetve a Szovjetunióban igyekeztek tudásukat hasznosítani (*Hoóz* 2001). A Vajdaságból sokan vándoroltak a horvát tengerpartra, ahol főleg az idegenforgalomban és a vendéglátóiparban próbáltak kisebb-nagyobb vállalkozásokba fogni.

Amikor tehát a nemzetiségi politika arra törekszik, hogy a szakképzett és vállalkozó kedvű fiatalokat szülőhelyükön (kisebbségi környezetben) tartsa, nehéz feladatra vállalkozik. Ha ez nem sikerül valamilyen okból, az egyén és az összmagyarság szempontjából is előnyösebb a Magyarországra történő költözés engedélyezése, mint tiltása. Ez a döntés hozzájárulhat a tömbben élő magyarság számának növeléséhez csakúgy, mint a szórványmagyarság nyelvi asszimilációjának megelőzéséhez, megakadályozásához. A szórványmagyarság tagjai nem élnek olyan magyarul beszélő közösségekben, amelyekben gyakorolhatnák anyanyelvüket, és amelyekben gyermekeik is megtanulhatnának magyarul.

A nagyarányú nemzetközi vándormozgalom következtében számos ország egyre inkább soknemzetiségűvé válik. Így szinte minden ilyen országban fel-

merül az a probléma, hogy az ország népessége hogyan fogadja a bevándorlókat. Növeli az ellenérzést azoknál, akik munkahelyük elvesztésétől félnek, vagy akik ellenséges nemzet tagjai. A rokonszenv vagy a nyelvtudás megkönnyítheti, elősegítheti a bevándorlók beilleszkedését, integrációját új környezetükbe.

A hazánkba bevándorlók egy kisebb része nem magyar anyanyelvű vagy nemzetiségű. De még így is megfontolandó, hogy a bevándorlás szabályozásával a magyarországi nemzetiségek számát, arányát milyen mértékben lehet – nagyobb társadalmi feszültségek nélkül – növelni.

ad b) A második kérdés, amit feltettünk magunknak az volt, hogy az elvándorlás milyen változásokat idéz elő az elbocsátó (származási) országok népességszámában vagy népességstruktúrájában.

Vannak olyan országok, mint láttuk, amelyek a kivándorlást kívánatosnak tartják politikai okokból. A környező országok etnikai homogenitásra törekvő politikusai a kisebbségek kivándorlását (kitelepitését, kiűzését) kívánatosnak tartották még akkor is, ha az ország népességszáma csökkent, mert ennek káros gazdasági következményeit politikai előnyei pótolták. Más országoknál pedig foglalkoztatási gondjaik megoldását segítheti felesleges munkaerejüknek külföldön történő foglalkoztatása átmenetileg vagy ideiglenesen.

Ezek az általánosnak tekinthető következményeken kívül a kisebbségi vándormozgalomnak járulékos következményei is lehetnek. Ha egy településről elmegy az orvos, másik költözik a helyére. De ha ez az orvos nemzetiségi volt, rendszerint többségivel pótolják. A kisebbségek számára ez a változás igen sok hátránnyal jár, hisz az új szakember esetleg nem ismeri nyelvüket, így a más nyelven beszélő orvos és beteg között nehezen alakítható ki harmonikus kapcsolat. De előállhat a kivándorlások következtében olyan helyzet is, hogy a település ezáltal veszíti el a kisebbségi nyelvhasználathoz való jogát, nemzeti-ségi nyelvű iskoláját stb. Egy-egy kisebbség szempontjából az is káros, ha egy másik kisebbséghez tartozók száma csökken, mert ezáltal a településükön addig relatív többségű államalkotó nemzet tagjai abszolút többségbe kerülhetnek.

Nem szabad azonban megfeledkezni arról sem, hogy a kivándorlás lehetősége reményt adhat a maradóknak is a nyelvükhöz, nemzetiségükhöz, hagyományaikhoz való ragaszkodásban. Úgy érezhetik, hogy ha politikai, gazdasági vagy családi okokból el kell hagyniok szülőföldjüket, számíthatnak anyaországuk, nyelvnemzetük segítségére, támogatására.

ad c) Végül a harmadik kérdésünk az volt, hogy a vándormozgalom milyen hatással lesz befogadó országok népességére.

A befogadó ország, jelen esetben Magyarország, azt várhatná a nemzetközi vándormozgalomtól, hogy

- pótolja, vagy legalább mérsékelje a természetes népmozgalomból adódó veszteségét;
- javítsa a népessége demográfiai (foglalkozási stb.) struktúráját;
- oldja meg (mérsékelje) munkaerő-, ill. foglalkoztatási gondjait.

Mint láttuk, a két világháború alatti és utáni években a környező országokból történő kivándorlást főleg az elűzés, menekülés, a kitelepítés vagy a kényszerű lakosságcsere idézte elő, vagyis a nemzetközi mobilitás kényszer hatására, politikai okokból történt. De politikai okokból történt a migránsok befogadása is az anyaországba. Nem mérlegelték sem a kivándorlás, sem a befogadás munkaerőpiacra, lakáshelyzetre stb. gyakorolt hatását. Ezek az intézkedések nem az előnyök és a hátrányok gondos mérlegelése alapján történtek, hanem politikai megfontolásból, hisz az ebből adódó gazdasági hátrányok másodlagos jelentőségűnek tűntek.

Jelenleg más a helyzet hisz a nemzetközi vándormozgalom mindkét oldalát gazdasági megfontolások alapján szabályozzák a kormányok. A politikai szándék ebben az esetben is jelen van, hisz a kibocsátó ország meghatározhatja, hogy népessége milyen foglalkozású, vallású, nemzetiségű stb. csoportjainak kivándorlását vagy ideiglenes külföldi munkavállalását segíti, szorgalmazza vagy gátolja. A befogadó országok politikusai a bevándorlási politika alakításával igyekeznek valamelyik földrajzi körzet népességszámát növelni, bizonyos szakmákban jelentkező munkaerőhiányt pótolni, vagy vallási, nemzeti csoportok helyzetén változtatni. Vagyis igyekeznek meghatározni a bevándorlók számát és összetételét. Az egyén magatartását is egyre inkább gazdasági érdekei határozzák meg, hisz állandó vagy ideiglenes lakhelyváltogatása életkörülményeinek javítása érdekében történik.

Mivel a népszámlálási többlet (196 354) még a legkedvezőbb évtizedben (1990–2001) sem tudta pótolni annak az időszaknak a természetes fogyását (372 862) (Népszámlálás 2001, 46. o.), a nemzetközi vándormozgalomtól nem várhatjuk népesedési problémánk megoldását, hisz – számánál és struktúrájánál fogva – annak csak mérséklésére alkalmas.

Utalni kell azonban arra is, hogy demográfiai szempontból a bevándorlás közvetlen (azonnali) hatása a népesség számának emelkedése, közvetett, tova-gyűrűző következménye pedig a születések számának növekedése. Ez abból adódik, hogy a bevándorlók többsége rendszerint olyan fiatal(abb) életkorú, aki új lakóhelyén kíván családot alapítani. Korstruktúrájuk miatt új hazájukban a halálozások számát csak a későbbi évtizedekben növelik.

Ha a trianoni Magyarország vonzóereje továbbra is ilyen mértékű marad a környező országok magyarságára, és a bevándorlás mértéke is hasonló marad, önmagában még ez sem pótolja a prognosztizálható népvészteséget.

Egyik, e problémával behatóan foglalkozó tanulmányban erről a következőket olvashatjuk: „A jelenlegi határaink körül élő magyar nemzetiségűek köréből aktív bevándorlást ösztönző politikával rövid idő alatt akár százezres tömegeket lehetne „megmozgatni”, azonban nyilvánvaló, hogy a népességi válság ilyen módon történő megoldásával más típusú problémák generálódnának az országon belül és kívül is (munkanélküliség, ideggyűlölet; a magyar nemzetiség arányának eltörpülése...). Úgy tűnik, Magyarország migrációs politikájának

kialakítása sokkal inkább gyermekcipőben jár, mint a népesedéspolitikai és a hozzá kapcsolódó részpolitikák.” (Illés S. 1999.) Demográfusoknak, közgazdászoknak és más tudományágak művelőinek a politikusokkal együtt még sokat kell munkálkodniuk azon, hogy a vándormozgalomnak olyan szabályozó rendszerét dolgozzák ki, amelyik segíti a trianoni Magyarország népességfejlődését, és egyben javítja az országhatárokön kívül élő magyarság helyzetét és lehetőségeit, gazdasági és kulturális fejlődését.

A modern kommunikációs és közlekedési eszközök lehetővé tették, hogy az állandó jellegű vándormozgalom mellett kialakuljon az ideiglenes munkavállalás lehetősége, sőt az országhatárokön át folyó napi ingázás is a lakhely és a munkahely között. E három forma közötti választás módot adhat arra is, hogy folyamatos maradjon a kapcsolat a családtagokkal, rokonokkal, barátokkal, vagyis a szülőfölddel.

3. A Kárpát-medencében 80–90 éve tartó nagyarányú, több millió embert megmozgató vándormozgalom milyen hatással volt az itt élő népesség nemzeti-ség szerinti megoszlására és milyen változásokat idézett elő a magyarság helyzetében, a többi nemzetiséghez való számszerű viszonyában?

1910-ben a Kárpát-medencében élt 18,3 milliós népességéből a magyar anyanyelvűek száma megközelítette a 10 millió főt, ami azt jelentette, hogy a népesség többségét, 54,4 százalékát a magyarság alkotta. Ebből 6 731 000 élt a trianoni Magyarországon és 3 214 000 (30,9%) az elcsatolt területeken. A 2000 körüli években tartott népszámlálások szerint e térségben már kb. 27 millió ember élt, amiből a magyarok (anyanyelvűek, nemzetiségűek) száma 12 millió körül lehetett. Vagyis 90 év alatt az itt élő magyarság egyre lassulóbb ütemben szaporodott és az egész időszakban mindössze 21%-kal növekedett. Az elcsatolt területeken pedig egyre gyorsuló ütemben fogyott és lélekszáma 2000-ben az 1910. évinek (3 214 000) már csak 77%-át (2 474 000) érte el.

A csökkenő természetes szaporulat és a folyamatos, időnként magasra szökő kivándorlási többlet, valamint az országoként és korszakoként változó ütemű és többnyire kényszer hatására történő nyelvi asszimiláció csak ilyen mértékű növekedést tett lehetővé, mert a magyarság külső, a Kárpát-medencén kívüli forrásokból nem gyarapodhatott. A zsidóságot ért hatalmas veszteségek egyben a magyarság számát is csökkentették, ami az elcsatolt területeken még súlyosabbnak bizonyult, hisz túlnyomó többségük magyar anyanyelvűnek és magyar érzelműnek vallotta magát. Elpusztításuk után megnyílt annak lehetősége, hogy helyükre szlovákok, ukránok, románok vagy szerbek települjenek.

Merőben más képet mutat a nem magyar nemzetiségűek (anyanyelvűek) számának és arányának változása. Az 1910. évi 8,3 milliós népességük a 2000 körül tartott népszámlálások szerint meghaladta a 15 milliót (15,3 millió) vagyis 90 év alatt csaknem kétszeresére (184,3%) nőtt a Kárpát-medencében. Az utódállamok nemzetiségi politikájának eredményei még hatékonyabbnak tünnek, ha az elcsatolt területeken élő, nem magyar nemzetiségűek számának ala-

kulását elemezzük. Az 1910. évi számukat (7435) viszonyítva a 2000-ben számba vett népességükhöz (14 643), azt látjuk, hogy az emelkedés mértéke meghaladja a 7 millió főt, vagyis csaknem kétszeresére nőtt a számuk akkor, amikor a magyarságé ezeken a területeken 740 ezres, 23 százalékos csökkenést mutat. A nem magyar anyanyelvűek (nemzetiségűek) számának (arányának) ilyen gyors ütemű emelkedését a természetes szaporodás önmagában nem tette volna lehetővé. Ehhez jelentősen hozzájárult a nyelvi asszimiláció és különösen az, hogy az itt élő nem magyar nemzetiségű lakosság folyamatos, egészen a legutóbbi évekig tartó utánpótlást kapott a Kárpát-medencén kívüli területekről, az egyes nemzetiségek anyaországából. Ez nem spontán mozgalomként zajlott le, de nem is csak a jobb anyagi körülmények biztosítása érdekében folyó önkéntes migráció volt, hanem a szakigazgatás minden ágának (iparosítás, lakásépítés, munkaerő-gazdálkodás, városfejlesztés stb., stb.) arra irányuló törekvése, hogy a színmagyar, vagy magyar többségű területek és a határmentes nemzetiségi struktúráját megváltoztassa, és hogy segítse elő a nemzetiségileg homogén népességű állam megteremtését és a politikai határok etnikai határokká való alakítását.

Az utódállamoknak e törekvései már jórészt elérték céljukat, hisz a németek, bolgárok, zsidók stb. milliói hagyták el kényszerűségből vagy önként lakóhelyüket.

Az évtizedekig folyó, gyakran erőszakos eszközöket sem nélkülöző nemzetiségi politika eredményeként a 2000 körüli évekre a Kárpát-medencében élő magyarság részaránya, az 1910. évi 54,4 százalékról, 44%-ra csökkent. Ez azt jelenti, hogy ezer éves történelmünkben ennél alacsonyabb arányszámot (39%) csak az 1787. évi népszámlálás alkalmával állapítottak meg, vagyis akkor, amikor a törökök kiűzése utáni nagyarányú, tömeges betelepítések befejeződtek.

4. Néhány területen (Burgenlandban, Muraközben, Muravidéken stb.) a magyar anyanyelvű népesség már olyan kis közösségekben él és olyan települési viszonyok között, hogy ősei nyelvét megtartani, és azt utódainak is átadni egyre reménytelenebbnek tűnik. De a nagyobb közösségekben élőket is hasonló veszély fenyegeti. Ezért a kisebbségi politika alapja nem lehet a kiválasztás, hanem folyamatosan keresni és alkalmazni kell a határokon túl élő magyarság sorsát könnyítő megoldásokat.

*Az össznépesség és a magyarok számának alakulása országoként
a Kárpát-medencében*
*Changes in total number of population and in the number of ethnic Hungarians
in the countries of the Carpathian basin*

Ország	1910		1990–1991		2000–2002	
	Összesen	Ebből: magyar*	Összesen	Ebből: magyar**	Összesen	Ebből: magyar**
Ausztriához csatolt területen	292	26	266	5	273	26 ¹⁾
Romániához csatolt területen	5 260	1 662	7 710	1 598	7 600	1 434 ³⁾
Sz-H-Sz Királysághoz csatolt területen	1 555 ^{a)}	456	2 014	339 ⁴⁾	2 032	290 ⁴⁾
Csehszlovákiához csatolt területen						
Ebből: Szlovákiában	2 916	885	5 269	567	5 379	573 ²⁾
Kárpátalján	602	185	1 252	155	1 833	151 ⁵⁾
Elcsatolt területek összesen	10 649 ^{b)}	3 214	16 511	2 664	17 117	2 474
Trianoni Magyarország	7 615	6 731	10 375	10 222	10 198	9 546
Kárpát-medence összesen	18 264	9 945	26 886	12 886	27 315	12 020

IRODALOM

Botlik J. – Dupka Gy.: Ez hát a hon... Mandátum – Univerzum, 1991, 298 o.
Csatári Dániel: Forgószélben. (Magyar-román viszony 1940–1945.) AK. Kiadó, Budapest, 1969.

* Anyanyelvűek.

** Anyanyelvűek vagy nemzetiségűek, az adatforrásoktól függően; a) Horvát-Szlovénország nélkül; b) Ebből Lengyelországhoz csatolt területen élt 24 000 fő.

Források:

1910: *Thirring* 1963, 300–301. o. és *Klinger* 1994, 31–32. o. alapján.

Elekes D.: Hazánk, népünk, szomszédaink. Budapest, 1941. 86. o.

1990–91: *Klinger* 1994. 31–32. o. alapján.

2000: 1. Dunántúli Napló, 2003. jún. 11.

2. Madách – Kalendárium 2003. Madách-Posonium Kft. Pozsony, 2002, 88. o.

3. *Veres V.*: 2002.

4. *Szondi I. – Gyémánt R. – Petres T.*: A szerbiai Vajdaság az ezredfordulón a népszámlálási adatok tükrében. Területi Stat. 2003. 4. sz. 361–375. o.

- Hablicsek László – Tóth Pál Péter*: A nemzetközi vándorlás szerepe a magyarországi népesség számának megőrzésében 1999–2050 között. *Demográfia*, 2000/1. 11–47. o.
- Hoóz István*: A magyarok helyzetének alakulása Kárpátalján (1910–1998). In: *Fischer F. és társai* (szerk.): A Kárpát-medence vonzásában. Tanulmányok Polányi Imre emlékére. University Press, Pécs 2001. 187–199. o.
- Illés Sándor*: Válasz a „Körkérdés a magyarországi népesedési helyzetről” c. kérdésre. *Demográfia*, 1999/3–4. 259–261. o.
- Klinger András*: A nemzetiségi statisztika Európában és Magyarországon. In: *Kovacsics József* (szerk.): Magyarország nemzetiségeinek és a szomszédos államok magyarságának statisztikája (1910–1990). (Az 1992. szept. 2–5. között tartott konferencia előadásai.) KSH, Budapest, 1994. 22–42. o.
- Kocsis Károly*: Egy felrobbant etnikai mozaik esete. Teleki László Alapítvány, Budapest, 1993. 60 o.
- Miltényi Károly*: Népesedéspolitikai jogszabályok 1945–1958. *Demográfia*, 1959/2. 379–408. o.
- Népszámlálás 2001. 6. Területi adatok. 6.21 Összefoglaló adatok I. kötet. KSH. Budapest 2002, 262 o.
- Stark Tamás*: Háborús népességmozgás a Kárpát-medencében (1938–1948). In: *Faragó T. – Őri P.* (szerk.): Történeti demográfiai évkönyv 2001. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet, Budapest, 2001. 389–410. o.
- Szász Zoltán*: Tévutak keresése. *História*, 1999. 17–20. o.
- Thirring Lajos*: Magyarország népessége 1869–1949 között. In: *Kovacsics József* (szerk.): Magyarország történeti demográfiája. KJK Budapest, 1963. 221–389. o.
- Tóth Pál Péter*: A nemzetközi vándormozgalom szerepe a népességfejlődésben. In: *Faragó T. – Őri P.* (szerk.): Történeti demográfiai évkönyv 2001. KSH Népeségtudományi Kutatóintézete, Budapest, 2001. 327–343. o.
- Vadkerty Katalin*: A reszlovakizáció. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 1993. 209 o.
- Veres Valér*: A romániai magyarok demográfiai viszonyai a 2002. évi népszámlálás előzetes adatai tükrében. *Demográfia*, 2002/2–3. 317–337. o.
- Žvara J.*: A magyar nemzetiségi kérdés megoldása Szlovákiában. Politikai Könyvkiadó, Bratislava, 1965 (1969). 213 o.

Tárgyszavak:

Nemzetközi vándorlás
Népesedéspolitikai

**MIGRATION OF ETHNIC HUNGARIAN POPULATION
IN THE CARPATHIAN BASIN BETWEEN 1910 AND 2000**

Summary

The population size decreased by more than half million people in Hungary between 1980 and 2001. In consequence of that the number of old people increased while that of children decreased, dependency ratio worsened etc. International migration could be a possible solution for these problems.

In the last decades the positive balance of international migration caused a surplus of almost 200 000 people in Hungary, of whom about 70% came from the seven neighbouring countries. Since their majority is ethnic Hungarian, in the author's opinion international migration with respect to the actual territory of Hungary means internal migration with respect to the former territory of Hungary (before 1918). Therefore one has to analyse the consequences of that immigration advantageous for Hungary (with borders determined by the Trianon Peace Treaty in 1920) in respect of the interests of ethnic Hungarian population living on the annexed territories.

The number of the non ethnic Hungarian population (7 435 000 in 1910 according to the mother tongue) living in the neighbouring countries almost doubled till 2000/2002 (14 643 000) because of international migration and assimilation (changing of mother tongue), while the number of the ethnic Hungarians decreased by 23% in this period.

In the consequence of those processes the changes in the ethnic distribution of the population living in the Carpathian basin were disadvantageous for the ethnic Hungarian community in the last 90 years, since its proportion decreased from 54.5% to 44%. During the thousand years of Hungarian history it happened only once that the proportion of the ethnic Hungarians was lower than now: after the resettlements having followed the expulsion of the Turkish (39% in 1787).